

אין בגידין בנותן טעם

א. פתיחה

שנינו:

ירך שנתבשל בה גיד הנשה, אם יש בה בנותן טעם הרי זו אסורה¹. (צו:).
הגמרא מציינת שמשנתנו שנויה במחלוקת, ואינה נפסקת להלכה:

מתני' דלא כהאי תנא, דתניא: רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא אומר אין בגידין בנותן טעם... והלכתא אין בגידין בנותן טעם (צט:).

המשנה מניחה שיש בגיד הנשה טעם, ועל כן אוסרת את הירך שנתבשלה עמו, ודבר זה תלוי במחלוקת תנאים. הראשונים העלו כיוונים שונים בביאור מחלוקת זו, תוך התייחסות למחלוקת אמוראים בסוגיה אחרת:

אמר רב יצחק בר שמואל בר מרתא אמר רב: לא אסרה תורה אלא קנוקנות שבו.²
עולא אמר: עץ הוא והתורה חייבה עליו... 'גיד' אמר רחמנא, ולא קנוקנות (צב:).

הרשב"א הביא פירוש ששתי המחלוקות חד הן:

הא דא"ר יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב גיד הנשה לא אסרה תורה אלא קנוקנות שבו, ועולא אמר עץ הוא והתורה חייבה עליו, איכא מאן דמפרש דפליגי בפלוגתא דתנאי דפליגי לקמן אם יש בגידים בנותן טעם או אין בגידין בנו"ט; דרב יצחק סבר: יש בגידין בנו"ט, כלומר בגידין שאסרה תורה, ומשו"ה קאמר דלא אסרה תורה אלא קנוקנות, דאם איתא דס"ל לרב יצחק כמאן דאמר אין בגידין, מ"ש קנוקנות מגופו של גיד, ואדרבה הוה ניחא טפי למימר דלא אסרה תורה אלא גופו של גיד, וכטעמיה דעולא דסבר גיד אמר רחמנא ולא קנוקנות; א"ו מדסבר איהו דיש בגידין בנו"ט, כלומר בגיד שאסרה תורה, הוא הטעם שהצריכו לדחוק ולומר דלא אסרה תורה אלא קנוקנות שבגיד, אבל גופו של גיד עץ הוא

1 הפניה סתמית לגמרא ולראשונים במאמר זה מתייחסת למסכת חולין; הפניה סתמית לרמב"ם מתייחסת להלכות מאכלות אסורות; הפניה סתמית לשלחן ערוך ולנו"כ מתייחסת ליורה דעה.
2 גידין דקים, רכים ובעלי טעם ההולכים לאורך הירך (רש"י ד"ה קנוקנות).

ואכילת עצים לא אסרה תורה. ועולא אמר מדכתב רחמנא גיד אע"פ שאין בגידין בנו"ט, גזה"כ הוא לאסור אכילת עץ זה (ד"ה הא).

לפי פירוש זה, הנתונים המציאותיים מוסכמים: לגיד הנשה עצמו אין טעם, ואילו לקנוקנות יש. מחלוקת התנאים והאמוראים היא הלכתית לחלוטין: איזהו הגיד שאסרה התורה, האם זה שאין בו טעם - גיד הנשה עצמו, או שמא החלקים שבהם יש טעם - הקנוקנות.

ראשונים אחרים העלו פירושים שונים ליחס בין המחלוקות.³ הצד השווה שבהם, שהבינו את מחלוקת התנאים כפשוטה: ההתייחסות היא ליחידה מוסכמת הידועה כגיד, ולגביה יש מחלוקת האם יש בה בנותן טעם או לא. ויעויין ברשב"א בהמשך דבריו, שהתקשה בכך:

זה מן התימה, וכי נחלקו במה שיעיד עליו החך? ליטעמיה קפלא ולימא אם יש בו נתינת טעם אם לא. ואין זו דרך למחלוקתן של חכמים.

בסוף דבריו חוזר הרשב"א לקושי זה, ומציע לו יישוב:

ושמא סבירא להו דבטעם משהו לא סמכינן אקפילא.

וביאר את דבריו הכרתי ופלתי:

דה"ל רק טעם קלוש, ונחלקו אי קרוי טעם.

כלומר, הנתונים המציאותיים אמנם מוסכמים - לגיד יש טעם קלוש, שקפילא עשוי שלא לחוש בו, וישנה מחלוקת הלכתית האם להכיר ברמה כזו של טעם.⁴ על כל פנים, להלכה נפסק כדעת רבי ישמעאל - שאין בגידין בנותן טעם, וכדברי עולא שגיד אסרה תורה ולא קנוקנות - עץ הוא והתורה חייבה עליו. כלומר, במצוות גיד הנשה חידשה התורה איסור החורג מהכללים הרגילים של מאכלות אסורות,

3 תוס' במקום כתבו: "פלוגתא דיש בגידים בנו"ט... לא הוי כפלוגתא דרב ועולא, אלא קסבר רב דהא דפליגי תנאי ביש בגידין בנותן טעם, בקנוקנות הוא דפליגי, אבל גיד לכ"ע עץ הוא. ורב ודאי סבר כמאן דאמר דיש בהן בנו"ט, דלמ"ד אין בגידין בנו"ט מה לי גיד ומה לי קנוקנות... ועולא סבר דכל הנך פלוגתא בגיד עצמו ולא בקנוקנות, דקנוקנות שרו לכולי עלמא, דגיד אמר רחמנא ולא קנוקנות. ועולא ודאי סבר כמ"ד אין בגידין בנו"ט, מדקאמר עץ הוא" (ד"ה עולא).

4 עיין תוס' צז: ד"ה כל, שהעלו שגם למ"ד יש בגידין בנותן טעם - מדובר בטעם חלש יחסית, ועל כן קובעת המשנה שמשערים אותו כבשר בלפת, ולא כבצל וקפלוט כשאר איסורי התורה.

שניתן לחייב רק על מאכלים ראויים ובעלי טעם. ויש לברר את גדרו של חידוש זה, שכן ניתן להבינו בשני אופנים:

א. אף לאחר החידוש גיד הנשה אינו מוגדר כאוכל, שכן אין בו טעם, אלא שחייבים עליו מגזרת הכתוב.

ב. אף שמצד נתונו המציאותיים גיד הנשה אינו אוכל, התורה העניקה לו מעמד של אוכל והחשיבה את אכילתו כאכילה⁵ - "על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה" (בראשית ל"ב, לג), ועל כן האוכל אותו חייב.

להלן נראה, ששאלה זו מהווה ציר מרכזי במספר דיונים בהלכות גיד הנשה.⁶

ב. חיובים נוספים

בסוגיות בשלהי פרק גיד הנשה מובאות מחלוקות תנאים, באשר לחיובים שניתן להטיל על האוכל גיד הנשה שיש בו איסור נוסף - נבלה, בהמה טמאה או איסור אחר. לגבי נבלה נחלקו רבי מאיר וחכמים:

האוכל גיד הנשה של נבלה - רבי מאיר מחייב שתיים וחכמים אומרים אינו חייב אלא אחת. ומודים חכמים לרבי מאיר באוכל גיד הנשה של עולה ושל שור הנסקל שחייב שתיים (קא.).

כלומר, מוסכם שאין מניעה עקרונית לחייב על אכילת גיד הנשה מצד איסור אחר, ולא נחלקו רבנן על רבי מאיר אלא מצד גדרי אין איסור חל על איסור. דבר זה אינו פשוט, שכן אם אין בגידין בנותן טעם, הרי שלכאורה האוכל גיד של נבלה לא אכל נבלה. ויעויין בתוספות בראש הפרק, שהעלו את המסקנה המתבקשת:

5 עיין בכורות י. לגבי פטר חמור שמטמא טומאת אוכלין "הואיל ואיסורו חיובו", ומפרש רש"י: "איסור דאסר ליה רחמנא לישראל משויא ליה אוכל דכיוון דאסר ליה מכלל דראוי לאכילה לעובד כוכבים הוא".

על פי הבנה זו ניתן להרחיב יסוד של הגר"ז בחידושיו לפרשת לך לך. הגר"ז הקשה אמאי לא מל אברהם קודם הציווי, למאי דאמרינן דהאבות קיימו כל התורה כולה. ותירץ, שקודם הציווי על המילה לא היה לערלה שם ערלה הלכתי, ועל כן לא ניתן היה לקיים את המצווה אפילו על דרך אינו מצווה ועושה (ובאופן דומה תירץ לגבי יעקב שנשא שתי אחיות, ששם ערוה נתחדש לאחר הציווי). ונראה שלגבי גיד הנשה תירוצו תקף ביתר שאת: התורה לא אוסרת אכילת דברים שאינם בגדר אוכל, אלא שבכך שהיא אוסרת את גיד הנשה היא מחשיבה אותו כאוכל. קודם הציווי החשבה זו אינה קיימת, ועל כן לא שייך לאוסרו באכילה.

6 ייתכן שיש לשאול שאלה דומה אף באשר למקרים נוספים: שאור (ביצה ז:), חמץ נוקשה (פסחים מג.), עצים ולבונה (זבחים מו:), עלין ולולבין בנזיר (נזיר לד:) ועכבר דמתא (עבודה זרה סח:); אך במסגרת זו לא נעסוק בכך.

רבי מאיר סבר יש בגידין בנותן טעם, מדמחייב באוכל גיד משום נבלה
(פט: ד"ה איסור).

כמובן, בהסבר זה ישנו דוחק מסוים. כפי שהעלינו, הנחתו היסודית של רבי מאיר נכונה גם לשיטת רבנן. נמצא, אם כן, שהן שיטת רבי מאיר והן שיטת רבנן הן שיטות דחויים, למאי דקיימא לן דאין בגידין בנותן טעם.
והנה, באשר לאוכל גיד הנשה של בהמה טמאה נחלקו רבי יהודה ורבי שמעון:

האוכל גיד הנשה של בהמה טמאה - רבי יהודה מחייב שתיים ורבי שמעון פוטר
(ק: - קא.).

רבי שמעון פוטר לחלוטין. הגמרא מסבירה בשיטתו, שלא ניתן לחייב מדין אכילת טמאה משום שאין בגידין בנותן טעם, ומצד גיד הנשה לא ניתן לחייב שכן איסור גיד הנשה אינו שייך בבהמות טמאות: "על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה" - מי שגידו אסור ובשרו מותר, יצתה זו שגידו אסור ובשרו אסור". רבי יהודה מחייב תרתי, ועליו אם כן לחלוק על דרשה זו, ולאור דברי תוספות שהבאנו חייב הוא גם לסבור שיש בגידין בנותן טעם. לפי זה, להלכה יש לפסוק כדברי רבי שמעון, לפחות באשר לחיוב מדין טמאה. ואמנם, כך פוסק הרמב"ם:

האוכל גיד הנשה מבהמה וחיה הטמאים פטור, לפי שאינו נוהג בטמאה אלא בבהמה שכולה מותרת. ואינו כאוכל משאר גופה, שאין הגידים מכלל הבשר.
(פ"ח ה"ה).

ואולם, מדברי הרמב"ם בהלכה הבאה עולה שהרמב"ם דוחה את דברי תוספות:
האוכל גיד הנשה של נבלה או של טרפה או של עולה חייב שתיים (ה"ו).

הרשב"א בתשובותיו (ח"ד סי' פ"ט) נשאל על דברי הרמב"ם, והותירם ללא הסבר: כיצד מחייב הרמב"ם על אכילת גיד של נבלה מדין נבלה, כאשר הוא עצמו כותב הלכה אחת קודם לכן שלא ניתן לחייב באכילת גיד הנשה של טמאה מדין טמאה? על מדוכה זו ישב שער המלך על אתר, ויישב את דברי הרמב"ם בטוב טעם ודעת. לדבריו, הרמב"ם הבין שבכך שחידשה התורה חיוב באכילת גיד הנשה - החשיבה את אכילתו כאכילה. ממילא, אם הגיד אסור באיסור נוסף - ניתן לחייב על כך, שכן מדובר באכילה. אולם, כל זה טוב ויפה באשר לנבלה, שדין גיד הנשה נוהג בה כבכל בהמה כשרה. אך באשר לבהמה טמאה, שלאור פסיקת הרמב"ם כשיטת רבנן דין גיד הנשה כלל לא שייך בה - התורה לא החשיבה את גיד הנשה שלה כאוכל, וממילא לא ניתן לחייב על אכילתו מדין אכילת טמאה.

לאור זה, מחלוקת הרמב"ם עם תוספות ורשב"א תלויה בשתי ההבנות שהעלינו: אם מבינים שאף לאחר החידוש גיד הנשה אינו מוגדר כאוכל, וגזרת הכתוב אינה מתייחסת להגדרת החפצא של הגיד אלא לחיוב, הרי שלא ניתן לחייב על אכילתו מצד חיוב אחר, וכך נקטו תוספות ורשב"א. אך אם נבין שגזרת הכתוב מתייחסת להגדרת מעמדו של הגיד כאוכל, הרי שיש לה השלכות אף לעניין חיובים אחרים, וזו דעת הרמב"ם.

יישום נוסף להסבר זה מציע שער המלך לגבי בשר בחלב. בברייתא בביצה יב. נאמר שניתן לחייב מלקות את המבשל גיד הנשה בחלב ואוכלו, הן מדין מבשל בשר בחלב והן מדין אוכל בשר בחלב. המאירי בחידושיו (ד"ה דתני) מעיר, שדברים אלו לא נאמרו אלא למאן דאמר יש בגידין בנותן טעם. אך שער המלך מציע שהרמב"ם יכול לחלוק על כך, ולטעון שאף למאי דקיימא לן דאין בגידין בנותן טעם - התורה חידשה שלגיד יש מעמד של אוכל, ועל כן ניתן לחייב עליו מדין בשר בחלב, ממש כמו בשר רגיל.⁷

ג. גדרי מעשה האכילה

הלכות רבות עוסקות בתנאים לחיוב מלקות על אכילת מאכלות אסורות - מהן שמצמצמות את המקרים שאותם מגדירים כאכילה, כגון הדרישה לאכילה כדרך הנאתו (פסחים כד:), בניגוד למערב רוש ולענה בדבר האסור ואוכלו; ומהן שמרחיבות את היקף המקרים, כגון האפשרות לחייב על אכילה מפוצלת של כזית כל עוד היא מתבצעת בתוך כדי אכילת פרס (כריתות יב:). ויש לדון בדיני גיד הנשה בהקשר זה. מסברה, נראה שיש לפצל בין הדינים השונים. באשר ליכולת לצרף אכילה בתוך כדי אכילת פרס, נראה שהדבר תלוי בשאלה שהעלינו לגבי טיב החידוש. אם מדובר בגזרת כתוב המחייבת על אכילת הגיד בניגוד לכל כללי החיוב הרגילים, ניתן לומר שדיני התורה באשר לגדרי אכילה אינם תופסים לגבי הגיד, ואין לך בו אלא חידושו - אכילה רציפה. אך אם התורה הכירה בגיד הנשה כאוכל, סביר להניח שלאחר גזרת הכתוב שייכים בה גדרי האכילה של כל התורה כולה. יתר על כן: אף אם נסרב לאמץ

7 יש להעיר, שאף אם מקבלים את הבנת שער המלך ברמב"ם - דבריו בנוגע לבשר בחלב אינם מוכרחים. גם אם מבינים את הדעה שאין בגידין בנותן טעם בדרך שהוצעה, עדיין ברור שאין בהם דין נותן טעם, כפי שקובעת הגמרא בדף צט: שבה פתחנו. על כן, בעוד שהחלב נתן טעם בגיד - הגיד לא נתן טעם בחלב. במצב שכזה, הבינו מספר אחרונים מדברי הרמב"ן (ק"ב. ד"ה אבל), לא חל איסור בשר בחלב (עיין בשו"ת רעק"א מהד"ק סי' ר"ז; קובץ הערות סי' ל"ב סעיף ב).

את חידושו של הרמב"ם, שמדובר בחפצא שניתן לחייב על אכילתו מצדדים אחרים, עדיין ניתן לומר שאף שהתורה לא החשיבה את החפצא של הגיד כאוכל - עם זאת היא החשיבה את אכילתו כמעשה אכילה שעליו ניתן לחייב. ואמנם, ברש"י (פג. ד"ה דלית) מפורש שניתן לחייב על אכילת גיד הנשה בכדי אכילת פרס.

לעומת זאת, באשר לעירוב ראש ולענה מסתבר שעל פי שתי ההבנות אין לכך משמעות באשר לגיד הנשה: סוף סוף, ברור שלדעה שגיד עץ הוא והתורה חייבה עליו - אין אנו מכירים בטעם של הגיד, ועל כן בלאו הכי מדובר במאכל נטול טעם, ובמה אפוא נגרע האיסור בכך שעירבו בו דבר מר (בהנחה שאין לחלק בין טעם מר להעדר טעם)?

ואולם, מהצלבת דברי הפרי מגדים בשני מקומות עולה חילוק הפוך מדברינו. בסימן ס"ב (שפ"ד סק"א) הוא קובע כדבר פשוט, שאף לדעה שגיד עץ הוא והתורה חייבה עליו - לא ניתן לחייב עליו אם עירבו בו דבר מר, שאין זו דרך אכילתו. ומבלי לקשר בין התחומים, בסימן ס"ה (מש"ז סק"ד) הוא מתייחס לשאלת אכילה בכדי אכילת פרס, וקובע (מבלי להתייחס לדברי רש"י שהזכרנו) שלמאי דקיימא לן אין בגידין בנותן טעם - החיוב עליו הוא בבחינת חידוש, ואין לך בו אלא חידושו - אכילה רציפה.⁸ כאמור, דבריו מנוגדים לדברינו, והנראה לעניות דעתנו כתבנו.

ד. איסור הנאה בגיד הנשה

הגמרא בריש פרק ב' דפסחים (כא:) מביאה, אגב דיון במקור לאיסור הנאה בחמץ, מחלוקת כללית בנוגע לאיסור הנאה ממאכלות אסורות. לדברי רבי אבהו, "כל מקום שנאמר 'לא יאכל', 'לא תאכל', 'לא תאכלו' - אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע, עד שיפרט לך הכתוב כדרך שפרט לך בנבלה". ההסבר העולה מדברי הרמב"ם⁹ הוא, שכאשר התורה אסרה אכילה - היא אסרה אותה בתור "מין ממיני ההנאה", והכוונה היא שלא נהנה מדבר זה בכל צורת הנאה. חזקיה חולק על רבי אבהו, ומבין שאין להסיק שדבר מסוים נאסר בהנאה מעצם זה שהוא נאסר באכילה. בהמשך מביאה הגמרא קושיה על שיטת רבי אבהו:

מתיב רבי יצחק נפחא: והרי גיד הנשה, דרחמנא אמר 'על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה', ותנן: שולח אדם ירך לנכרי, וגיד הנשה בתוכו, מפני שמקומו

8 ומכאן הוציא חידוש נוסף, שאין איסור חצי שיעור בגיד הנשה שכן אין 'חזי לאיצטרופי'. דבריו תלויים בהבנות השונות במושג זה, ואכמ"ל.

9 על פי ניסוחו בספר המצוות (לא תעשה קפ"ז). מדבריו בנקודה המופלאה בפירוש המשניות בכריתות פ"ג מ"ד עולה כיוון הפוך, ע"ש.

ניכר! קסבר רבי אבהו: כשהותרה נבלה - היא וחלבה וגידה הותרה. הניחא למאן דאמר: יש בגידין בנותן טעם, אלא למאן דאמר: אין בגידין בנותן טעם, מאי איכא למימר? מאן שמעת ליה דאמר: אין בגידין בנותן טעם - רבי שמעון, דתניא: האוכל מגיד הנשה של בהמה טמאה, רבי יהודה מחייב שתיים, ורבי שמעון פוטר. רבי שמעון הכי נמי דאסר בהנאה. דתניא: גיד הנשה מותר בהנאה, דברי רבי יהודה, ורבי שמעון אוסר¹⁰ (פסחים כב.).

מדברי הגמרא עולה, שהמחלוקות על איסור הנאה בגיד הנשה ועל שאלת יש בגידין בנותן טעם תלויות זו בזו, אם כי מדובר בתלות טכנית בעקבות לפותות. ברם, מדברי תוספות עולה שניתן לדבר על קישור מהותי יותר:

וא"ת: תיקשי לחזקיה מרבי שמעון, דסבירא ליה ד'לא תאכלו' איסור הנאה משמע, מדאסר גיד הנשה? וי"ל: כיוון דסבר אין בגידין בנ"ט, סברא הוא דכי אסור - בהנאה נמי אסור, דלא שייכא ביה אכילה (ד"ה ורבי).

כפי הנראה, תוספות הבינו שהתורה לא הכירה באכילת גיד הנשה כמעשה אכילה, אלא חידשה שניתן לחייב על אף שאין כאן מעשה אכילה. כיוון שכך, הסיקו תוספות, סביר להניח שהחיוב הוא על מושג כללי יותר של הנאה. לאור כיוון חשיבה זה, מסתבר שאלו המבינים שהתורה הכירה בגיד הנשה כאוכל, או לפחות באכילתו כמעשה אכילה - יכולים להבין שהתורה אסרה את אכילתו בלבד. ואמנם, ייתכן שכך הם פני הדברים ברמב"ם.

הראשונים תמחו על הרמב"ם, אשר - בניגוד לקישור שעולה מהסוגיה בפסחים - פסק (פ"ו, ה"ז, ועוד) שאין בגידין בנותן טעם (כהכרעת הסוגיה בחולין), ויחד עם זאת פסק שגיד הנשה מותר בהנאה (פ"ח, ה"ד). שני תירוצים שונים העלו הראשונים, ושניהם בעייתיים: הרא"ש (חולין פ"ז סי' י"ז) מציע, שהקישור שהגמרא עושה נכון רק

10 עיין בפרי מגדים בסימן ס"ה (שפ"ד סק"א), שהעלה שלשיטה זו, שאוסרת גיד הנשה בהנאה, יהיה חידוש בהנאה זו לעומת שאר איסורי הנאה. לדעת הרמב"ם (פ"ח, ה"ז), לא ניתן להלקות על הנאה מאיסורי הנאה שאינה אכילה, והמגיד משנה מסביר שבדבר שאפשר לאוכלו הנאה אחרת נחשבת להנאה שלא כדרך הנאתו. הפרי מגדים מציע שבגיד הנשה ניתן יהיה להלקות על הנאה, כיוון שגם אכילה היא שלא כדרך הנאתו ומלקים עליה, ועל כורחנו שזה חידוש. הוא הולך בכך לשיטתו בעניין אכילה בכדי אכילת פרס, שהגיד אינו מוגדר כאוכל גם לאחר שהתורה אסרה אותו. אף אם נקבל הנחה זו, דבריו אינם פשוטים, שכן הם מסתמכים על הסבר בעייתי ביותר של המגיד משנה, ואכמ"ל.

לשיטת רבי אבהו, ואילו לפי חזקיהו אנו משוחררים ממנו. הסבר זה נראה בלתי אפשרי במסגרת הרמב"ם, שפוסק במפורש כרבי אבהו (שם הט"ו). לחלופין, הרמב"ן¹¹ מסביר שלאור דברי הגמרא בפסחים בעמוד הבא - התלות שהיא יוצרת בקטע שהובא אינה מחייבת, שכן ניתן להעלות מקור אחר להיתר ההנאה בגיד הנשה לשיטת רבי אבהו - קל וחומר מחלב, שיש בו חיוב כרת והותר בהנאה. אף בכיוון זה יש להתקשות, שכן הרמב"ם אוסר גיד הנשה בסחורה (שם הט"ז), ולא התיר זאת בקל וחומר מחלב. אמנם, מסתבר לאמץ את כיוונו העקרוני של הרמב"ן, אך לבחור תשובה חלופית אחרת לרבי אבהו שהגמרא יכולה הייתה להציע. לאור דברינו לעיל, מסתבר שהרמב"ם - הסובר שהתורה הכירה בגיד הנשה כאוכל, ופוסק במפורש שהאוכל גיד של נבלה חייב משום נבלה - יכול להבין שכאשר הותרה נבלה בהנאה היא וגידה הותרו, ואין לקשר זאת לכך שאין בגידין בנותן טעם (דברים ברוח זו כתב שער המלך בקטע שהובא לעיל).

כאמור, הצד השווה בין הרמב"ם על פי הסבר זה לבין תוספות הוא, שהאפשרות לדבר על אכילה כמחייב באיסור גיד הנשה תלויה בשתי ההבנות שהעלינו. אולם, הבנה זו נראית בעייתית ביותר. וכי סביר הוא שלא ניתן יהיה לדבר על מעשה אכילה, אך אכילה תוכר כ"מין ממיני ההנאה"? הלא מסתבר שאף אם נבין שהתורה הכירה בגיד הנשה כאוכל ובאכילתו כמעשה אכילה, עדיין לא נוכל לראות אכילה זו כהנאה! שאלה זו שאלתי את מוהרא"ל שליט"א, והוא השיב שאף שעל הנאת גרון קשה לדבר כאן, ייתכן שהנאת מעיים ישנה.¹² ועדיין הדברים נראים קשים.

בהקשר אחר עמד על קושי זה רבי עקיבא איגר. הוא מביא את ההסבר שהבאנו לעיל בדברי רבי אבהו,¹³ שכאשר התורה אסרה אכילה היא אסרה אותה כמין ממיני ההנאה, ומקשה עליה מקושיית הגמרא על רבי אבהו, שלדבריו גיד אמור להיות אסור בהנאה לדעה שאין בגידין בנותן טעם:

והא יש לומר ד'לא יאכלו' דכתיב גבי גיד על כורחנו אין פירושו לא תהנה על ידי אכילה, דכיוון דלית ביה טעם כלום הנאה יש בו? דגם לכשתמצי לומר כיוון שאוכלו אחשביה באכילה דידיה ולגבי דידיה הנאה היא,¹⁴ מכל מקום כיוון דאינו

11 הובאו דבריו ברשב"א בתורת הבית, בית שלישי שער שלישי.

12 עיין קג:.

13 הוא מייחס הבנה זו למשנה למלך, הל' יסודי התורה פ"ה, ה"ח. כאמור, הדברים מפורשים ברמב"ם בספר המצוות.

14 רבי עקיבא איגר אינו מתייחס להחשבה שהתורה העניקה לאכילת הגיד, אלא לכך שהאדם מחשיבו.

עומד לכך לא עדיף מהנאה שלא כדרך הנאתו דשרי, ואם כן אף דלא הותר בכלל נבלה, מכל מקום מעיקרו לית ביה איסור הנאה (דרוש וחיידוש פסחים כא: ד"ה גמרא).

ואולם, קושי זה יכול להוות מענה לשיטת הרמב"ם, שליישובה אנו תרים אחר תשובה חלופית שבה יכלה הגמרא ליישב את שיטת רבי אבהו. כלומר, הלכה אמנם כדברי רבי אבהו, ולא ניתן לומר שכיוון שהותרה נבלה הותר אף גידה, כיוון שאין בגידין בנותן טעם. אך מטעם זה גופא לא ניתן ללמוד איסור הנאה מ"לא יאכלו"¹⁵, והגמרא אמרה את שאמרה לרווחא דמילתא ותו לא.

ה. מבשרם לא תאכלו

ישנן הלכות רבות הנוגעות לבשר, שגידים הופקעו מהן: איסור אכילת טמאה, איסור נבלה וטומאתה, בשר בחלב, איסור "לא תותיר" בפסח ועוד. אחת מהלכות אלו היא טומאת האוכל נבלת עוף טהור, כפי שמובא בברייתא בביצה: "האוכל מנבלת עוף טהור... מן הגידין... טהור" (ז). וכתב על כך רש"י:

קסבר אין בגידין בנותן טעם¹⁶ (ד"ה מן).

אך יעויין בדברי המאירי בחידושו במקום, החולק על רש"י:

ומן הגידין נמי לאו עקר בשר הוא. ונראה לי אפילו למאן דאמר יש בגידין בנותן טעם, שלא כדברי רש"י ז"ל (ד"ה מן).

לדברי המאירי, ישנן שתי סיבות המפקיעות גיד מחיובי אכילה:

א. הוא אינו ראוי לאכילה, שכן אין בו טעם.

ב. הוא אינו חלק אינטגרלי מהבשר.

הסיבה הראשונה שנויה במחלוקת, ואילו הסיבה השנייה מוסכמת. ואמנם, רוח שכזו עולה מהדרשות המפקיעות את הגידים מההלכות השונות שהזכרנו.¹⁷

15 כדברי הרמב"ן הנ"ל והמגיד משנה פ"ח, ה"ד. ועיין בקובץ שיעורים בפסחים (אות צ), שכתב כעין דברים אלו.

16 רש"י מבין כדרכם של רוב הראשונים, שהמחלוקת אם יש בגידין בנותן טעם היא מחלוקת בהערכת הגיד, ולא בהלכות גיד הנשה כדברי השיטה שהובאה ברשב"א. לפיכך מסתבר להבינה כלשונה, כמתייחסת למכלול הגידים שבגוף, ולא לגיד הנשה בלבד.

17 לדוגמה, לגבי איסור אכילת נבלה דרשו בספרא בשמיני: "מבשרם" - ולא מן העצמות ולא מן הגידים (פרשתא ב פרק ד', ח). ולגבי טומאתה מצינו כן בברייתא בחולין: "בנבלתה" - ולא בגידין" (עז:). שם גם מובאת הלכה המביאה זאת לידי ביטוי: עור נבלה (השווה לגידים לצורך

אך לאור דברי המאירי כאן, יש להקשות על דבריו להלן יב. שהבאנו לעיל, שלמאן דאמר יש בגידין בנותן טעם ניתן לחייב על בישול גיד בחלב ועל אכילתו, שהרי אף בבשר בחלב אין חיוב על גידים (חולין קיד.). והנראה בזה, שאף המאירי לא סובר שישנה הפקעה מוחלטת של גיד משם בשר, אלא שהגיד "לאו עקר בשר הוא", כלשונו. בבשר בחלב - המחייב הבסיסי אינו מתייחס לבשר אלא ל"גדי", ואף הגידים בכלל הגדי הם, והפקעתם אינה אלא מחמת חוסר הטעם שבהם. בנבלה, לעומת זאת, יש צורך בבשר במלוא מובן המילה, ועל כן הפקעת גידים אינה תלויה במחלוקת אם יש בהם בנותן טעם.¹⁸

ונראה לומר, שאף רש"י מקבל את יסודו של המאירי בדבר שתי הסיבות הנפרדות לפטור בגיד, אלא שלדעתו היכולת להגדיר את הגיד כגורם שאינו חלק מהבשר נובעת מכך שאין הוא ראוי לאכילה. הלא בשר אינו דווקא רקמות של שרירים ושומנים, אלא כל החלקים האכילים שבגוף הבהמה (לדוגמה, כבד ודאי מוגדר כבשר).¹⁹ וכך נראה מדבריו בסוגיה בפסחים, בהסבירו את מחלוקת התנאים אם גיד אסור בהנאה בהתאם להעמדת הסוגיה:

וכשהותרה נבלה בהנאה היא לא הותרה לר"ש, **דלאו בכלל נבלה היא**.²⁰ אבל לרבי יהודה מותר, משום דקסבר יש בגידים בנותן טעם, כדקתני: רבי יהודה מחייב שתיים, **הלכך גיד בכלל בשר** וכשהותרה נבלה הותרה גם היא (כב. ד"ה ור"ש).

והנה, בעל הכלי חמדה העלה, בפירושו לפסוק "על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה" (בראשית ל"ב, לג), שאף אם נאמר שבכך שהתורה אסרה את אכילת הגיד היא

העניין) שעשוהו "ציקי קדרה", דהיינו שבישלוהו הרבה בתבלין עד שנהיה ראוי לאכילה - אינו מטמא, על אף שכעת מדובר באוכל, שכן לא כל חלקי הגוף של הבהמה מטמאים. 18 ייתכן שיש לומר יסוד דומה על מנת להסביר את הבדלי הניסוח ברמב"ם בהקשר זה. בפ"ח, ה"ה הרמב"ם מתייחס לפטור באכילת גידי טמאה, ומנמק זאת בכך ש"אין הגידים מכלל הבשר". לעומת זאת, לעיל בפ"ד, ה"ח, כאשר הוא מתייחס בין היתר לאכילת נבלת בהמה טהורה - הוא מנמק את הפטור בכך "שאינו אלו ראויין לאכילה". ייתכן שההבדל נעוץ בכך, שבעוד שלגבי איסור נבלה נאמר "לא תאכלו כל נבלה" (דברים י"ד, כא), לגבי טמאה נאמר "מבשרם לא תאכלו" (ויקרא י"א, ח). כאשר ישנו דגש על בשר, ישנה הפקעה מהותית של הגיד, שאינה נוגעת לשאלת הטעם.

19 הדין של ציקי קדרה מובן היטב גם לשיטת רש"י: כיוון שמעצם ברייתם אין חלקים אלו ראויים לאכילה - אין להם שם בשר, ואף אם הפכום ראויים לאכילה על ידי תהליך מלאכותי, אין הדבר מעניק להם מעמד של בשר.

20 ולפני כן כתב: "אין בגידין דאיסור נותן טעם בשר אם נתבשלו עם הבשר, אלמא לאו טעם בשר אית בהו, ולאו 'נבלה' מיקרו" (ד"ה אלא).

החשיבה אותו כאוכל - אין כל סברה לומר שהיא החשיבה אותו כבשר: האיסור לא התייחס לבשר, אלא לגיד, ועל כן החשבה זו תהא משמעותית אך ורק להלכות שאינן תלויות בשם בשר. בעקבות הבחנה זו הוא רצה להסביר את חילוקו של הרמב"ם בין האוכל גיד הנשה של טמאה שפטור, לבין האוכל גיד הנשה של נבלה שחייב, באופן שונה מדברינו. לדבריו, ההחשבה שייכת גם בגיד של טמאה, על אף שלאחר מתן תורה איסור גיד כלל לא שייך בה, שכן קודם מתן תורה האיסור נהג בטמאה כבטהורה.²¹ החילוק אינו נובע, אם כן, ממעמד שונה של החפצא בשני המקרים, אלא מרף שונה הנדרש על מנת לעבור על האיסור. לגבי נבלה התורה ציוותה: "לא תאכלו כל נבלה" (דברים י"ד, כא); ואילו לגבי טמאה נאמר: "מבשרם לא תאכלו" (ויקרא י"א, ח).²² אך על פי הסברנו בשיטת רש"י, עצם יסודו אינו מוכרח כלל ועיקר. אמנם, אין סיבה לומר שהתורה מחשיבה את גיד הנשה כבשר, אך מרגע שגיד זה הוגדר כאוכל - ממילא הוא מוגדר כבעל שם בשר: הסיבה להפקיע גידים בכלל משם בשר היא שאין הם ראויים לאכילה, ועל כן החשבת הגיד כאוכל יכולה אף יכולה להועיל להלכות שלהן דרוש שם בשר.²³

21 עיין בהקשר זה בסוגיה ק-קא: ואכמ"ל.

22 ראה לעיל הערה 18.

23 עצם יסודו, שהחשבה מתייחסת לאכילה ותו לא - מסתבר ביותר. ומהאי טעמא נראה לבאר את הא דהרמב"ם חייב באכילת גיד של נבלה ושל עולה, ולא של מוקדשין באופן כללי, שלגביהם מבואר בריש פרק גיד הנשה (פט:) שלמאן דאמר אין בגידין בנותן טעם לא ניתן לחייב על אכילת גידים: בעולה יש לאו מיוחד על אכילתה, בעוד שבמוקדשין האיסור הוא של מעילה, שעל פי כל הבנה אינו איסור אכילה.